

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Oral history als aanjager van de Faro-praktijk

Verslag netwerkbijeenkomst

Datum

27 september 2021

Colofon

Organisatie:	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed i.s.m. Erfgoed Gelderland
Datum	27 september 2021
Moderator	Dieuwertje Wijsmuller
Sprekers	- Lian van der Zon, specialist oral history, Erfgoed Gelderland- Lonneke van den Hoonaard, directeur IHLIA LGBTQ Heritage- Yvette Kopijn, oprichter Stichting VerhalenOverLeven (i.o.)- Saskia Moerbeek, directeur Stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie- Edwin Plokker, hoofd Twentelab Museumfabriek- Marloes Wellenberg, senior adviseur Erfgoedhuis Zuid-Holland- Joanne te Winkel, programmaleider Het Gelders Genootschap
Bijlage	Gábor Kozijn, Timo van Barneveld, <i>Voor het te laat is; Handleiding voor het vastleggen van de verhalen achter museale objecten op film</i>

Het centrale deel van de netwerkbijeenkomst is terug te kijken via de volgende link: <https://we.tl/t-4mNGyXhmXQ>.

De deelsessies zijn niet opgenomen. De belangrijkste bevindingen daarvan zijn in dit verslag opgenomen.

Verslag

Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal

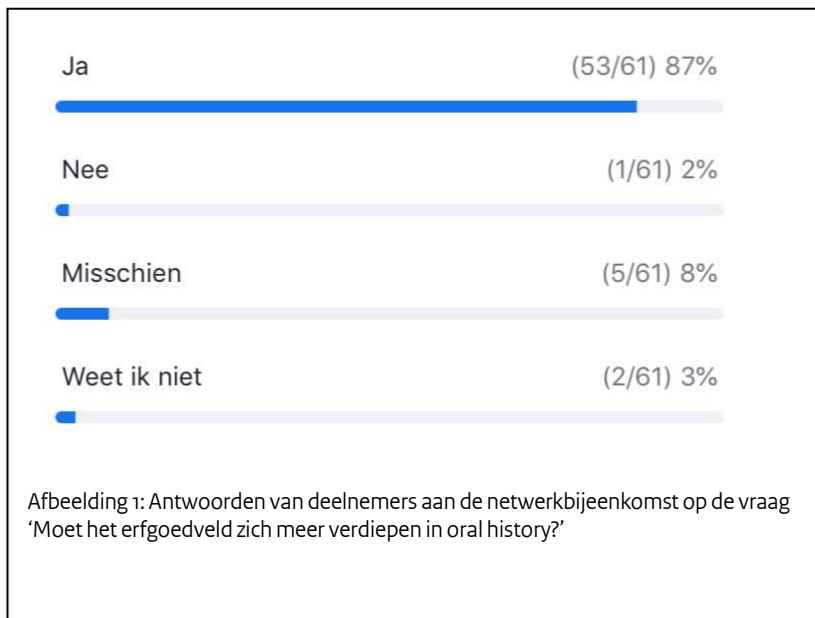
Steeds meer erfgoedinitiatieven ontdekken de kracht van het persoonlijke verhaal. De verhalen prikkelen de herinnering over gebouwen en objecten en houden tradities en gebruiken in leven. Getuigenissen en verhalen zijn, eenmaal opgetekend, zelf ook weer nieuw erfgoed in de vorm van archiefmateriaal. Niet alleen ter verrijking van wat al in de totale collectie van alle soorten erfgoed zit, maar ook als invulling voor gaten in die collectie. Met de netwerkbijeenkomst “Oral history als aanjager van de Faro-praktijk” wilde de RCE in samenwerking met Erfgoed Gelderland deze methode meer aandacht geven en samen met ervaringsdeskundigen en geïnteresseerden bespreken of en op welke wijze oral history een aanvulling kan zijn voor het erfgoedveld.

De centrale presentatie van de bijeenkomst werd verzorgd door Lian van der Zon, oral history expert en werkzaam bij Erfgoed Gelderland. Zij begon haar presentatie met een persoonlijk verhaal over “heggenkinderen”, een verhaal dat oral history had kunnen zijn. “Heggenkinderen” is een naam voor kinderen die overlijden voor zij gedoopt zijn. Zij mochten vroeger niet op een katholieke begraafplaats in gewijde grond begraven worden, maar wel in de nabijheid ervan, bijvoorbeeld achter de heg. Van der Zon legt uit dat haar familieverhaal geen oral history is, omdat het verhaal nooit is opgetekend als getuigenis uit de eerste hand, uit de mond van haar oma. Van der Zon betreurt dit omdat het onderwerp ‘heggenkinderen’ heel lang een taboe is geweest. Door het vastleggen van getuigenissen krijgt het leed van de ouders een plek in de collectieve geschiedenis en krijgen de ongewijde, vaak verwaarloosde plekken aan de rand van begraafplaatsen opnieuw betekenis.

Van der Zon stipt vervolgens de belangrijkste punten aan uit haar essay [Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal, over de mogelijkheden van oral history als aanjager van de Faro-praktijk](#). Oral history, het vertellen en vastleggen van persoonlijke herinneringen uit de eerste hand door middel van interviews, raakt aan het Verdrag van Faro als het gaat om het benaderen van erfgoed vanuit de waarde voor mens en samenleving. Van der Zon geeft aan dat oral history bij uitstek een methode is voor verdere democratisering van erfgoed.

Oral history kan ingezet worden voor:

- Onderzoek
- Collectieverrijking
- Vastleggen en doorgeven
- Publiekspresentaties
- Draagvlak en betrokkenheid

Aansluitend gaat Van der Zon in op de punten waar nog het meest te winnen valt als het erfgoedveld oral history meer gaat toepassen, namelijk:

- Samenwerken en kennisdelen
- Grotere toegankelijkheid
- Archivering
- Meer draagvlak en betrokkenheid

Deze onderwerpen komen ook in de deelsessies terug.

Deelsessies

In de deelsessies vertelden zes sprekers over hun oral history projecten en deelden hun ervaringen. De sessies waren met input van de sprekers ingedeeld in drie thema's:

- Vrijwilligers als oral historians
- Wat maak je los met oral history
- Verduurzamen van oral history

De sprekers (en hun projecten) waren:

- Lonneke van den Hoonaard, directeur IHLIA LGBTQ Heritage (*Roze levensverhalen*)
- Yvette Kopijn, oprichter Stichting VerhalenOverLeven (i.o.) (*Tracing your roots*)
- Saskia Moerbeek, directeur Stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie (*Knooppunt Oral History en Ongekend Bijzonder*)
- Edwin Plokker, hoofd Twentelab Museumfabriek (*Voor het te laat is*)
- Marloes Wellenberg, senior adviseur Erfgoedhuis Zuid-Holland (*Molenverhalen*)
- Joanne te Winkel, programmaleider Het Gelders Genootschap (*De Nieuwe Tijd! Wederopbouw in de Achterhoek*)

De bevindingen, tips, vragen uit de verschillende sessies vatten we hier kort samen:

Vrijwilligers als oral historians

Met vrijwilligers een oral history project starten, vraagt goede voorbereiding. Vrijwilligers moeten opgeleid worden, of op zijn minst goede instructies krijgen. Bij de meeste voorbeelden die werden gegeven, blijkt dat de affiniteit van de vrijwilligers met het onderwerp van belang is. Dat zorgt voor continuïteit in het vrijwilligersteam, maar ook in soepel lopende interviews. Sommige instellingen geven de vrijwilligers "vraag-kaarten" mee zodat in elk geval bij elk interview dezelfde vragen worden gesteld. Andere instellingen laten de vragen na een goed georganiseerde training meer los. Vrijwilligers bewust matchen met een specifiek onderwerp of verteller heeft positief effect.

Bij vrijwilligers is het vooral duidelijk dat het om verhalen gaat. De strikte regels van oral history kunnen soms een obstakel zijn. Bij oral history behoort formeel dat het gesprek wordt opgenomen, getranscribeerd en opgeslagen. Dat blijkt niet voor alle organisaties haalbaar. Enkele organisaties hebben ervoor gekozen in elk geval wel wat met het materiaal te doen maar bewaren en transcriberen niet de ruwe bestanden.

Verder was een belangrijk discussiepunt of vraag: hoe stuur je de vragen om antwoord te krijgen op de vragen die je beantwoord wil hebben? Wat laat je los?

Wat maak je los met oral history

De gesprekken in deze sessie draaiden om de meerwaarde die het inzetten van oral history kan hebben voor de betrokkenen. Geïnterviewden voelen zich echt gezien, het vertellen van hun verhaal betekent empowerment en kan ook heling geven. Lonneke van den Hoonaard van het project *Roze levensverhalen* vertelt dat de relatie die tussen de interviewer en verteller ontstaat vaak bijzonder is. Tegelijkertijd maken de verhalen ook van alles los; de vertellers betrekken anderen erbij, zoeken nog informatie op. Marloes Wellenberg van het project *Molenverhalen* geeft daarom aan je goed te realiseren waar je aan begint; het 'project' is niet klaar nadat het afgerond is. Yvette Kopijn legt uit dat zij oral history dan ook als een startpunt van een proces ziet waarbij de interviewers, in het geval van *Tracing your roots*, zich bewust zijn van de verantwoordelijkheid die ze op zich nemen. Door hun ouders en grootouders te interviewen doorbreken zij het decennia lange zwijgen.

Bij *Roze levensverhalen* en *Tracing your roots* waren samenwerkingspartners op het gebied van psychosociale hulp betrokken om ondersteuning te kunnen bieden aan zowel vertellers als interviewers. Ook bij de *Molenverhalen* werd opgemerkt dat dit goed zou zijn geweest gezien de pijnlijke en aangrijpende verhalen die soms verteld werden. Nazorg zou ook georganiseerd kunnen worden door een community op te zetten, zodat betrokkenen elkaar weten te vinden.

Een eindpresentatie in de vorm van een tentoonstelling, levensboek of online publicatie is een mooie manier om iets terug te geven aan de vertellers en geeft erkenning. Echter, benadrukt Yvette Kopijn, een veilige omgeving en een veilig proces moeten altijd boven het eindresultaat staan.

Verduurzamen van oral history

De Stichting BMP (Bevordering Maatschappelijke Participatie) legde met het project *Ongekend Bijzonder* de verhalen vast van 248 vluchtelingen in Nederland. Saskia Moerbeek van de stichting vertelt dat de initiatiefnemers bij de start van het project en daarna met allerlei vragen zaten over de opzet van hun project, maar hun antwoorden bij elkaar moesten sprokkelen. Er was geen centraal loket waar ze terecht konden, geen organisatie en ook geen systeem om de verhalen voor de toekomst te bewaren. Voor BMP was dit aanleiding om dan maar zelf een "knooppunt oral history" te ontwikkelen. Onlangs is hiervoor de website www.sprekendegeschiedenis.nl online gezet. Op deze website staan praktische tips, kunnen collecties in beeld worden gebracht en wordt het netwerk ontsloten. BMP ziet zichzelf nadrukkelijk als ontwikkelaar, en zoekt nu partijen om het initiatief mee voort te zetten.

Ook voor Edwin Plokker, hoofd Twentelab bij de Museumfabriek was het een zoektocht. Hij wil de verhalen en gebruiksaanwijzingen bij voorwerpen uit de collectie vastleggen. Daarvoor ontwikkelde hij samen met Museum Boerhaave, NEMO en Bijzondere Collecties van de UvA een handleiding voor het vastleggen van de verhalen achter museale objecten op film, met de titel *Voor het te laat is* (als bijlage toegevoegd). Overigens heeft ook Erfgoed Gelderland een handleiding ontwikkeld: [Levende Geschiedenis](#).

De titel van de handleiding van Plokker, *Voor het te laat is*, triggert een urgentie die door meer deelnemers wordt gevoeld. Ook voor de molenverhalen van Marloes Wellenberg is het verdwijnen van de bronnen een belangrijke aanleiding. Oud-molenaars en hun kinderen kunnen nu nog hun verhaal vertellen over het leven op de molen. Dat is een belangrijke aanvulling op bouwkundige en ambachtelijke invalshoeken van het erfgoed. Sommige deelnemers aan het webinar zien echter op tegen de tijdsinvestering en kosten van een oral history project. Een van de deelnemers vroeg daarom of het niet belangrijker is om nú getuigenissen vast te leggen en dan in een later stadium te verwerken, transcriberen en meta dateren. Tegen die tijd is de techniek ook weer een stuk verder, bijvoorbeeld de spraakherkenningsprogramma's, waardoor de verwerking efficiënter gaat. Saskia Moerbeek is daar geen voorstander van. Zij geeft aan dat door te meta dateren de collectie doorzoekbaar wordt voor anderen en daardoor ook relaties kunnen worden gelegd met andere collecties. Bovendien leer je veel over je eigen rol als interviewer als je de opnames terugluistert en transcribeert. Die lessen kun je weer toepassen in een volgend interview.

Een belangrijke bottle neck in een duurzame aanpak van oral history is volgens de deelnemers de archivering. Het zoeken naar en vinden van een duurzame bewaarplaats is voor ieder project een opgave. De opnames en transcripties nemen veel serverruimte in beslag en daar zijn kosten aan verbonden. Bovendien zijn de bestanden daarmee nog niet toegankelijk voor anderen. Marloes Wellenberg gaat daarom in gesprek met de beheerders van de Molendatabase. De verhalen zouden een mooie aanvulling zijn op de informatie die zij al hebben van de molens. Andere projecten kloppen aan bij regionale en stadsarchieven en bij de KNAW, maar krijgen regelmatig nee te horen.

Initiatiefnemers van oral history moeten daarom van tevoren goed nadenken waar zij hun bronmateriaal kunnen onderbrengen. Dat het verhaal wordt bewaard, is volgens een van de deelnemers ook belangrijk voor de geïnterviewden. Voor hen is het een stimulans om mee te werken, ze voelen het als erkenning voor hun verhaal. Een andere deelnemer vroeg zich af of er ook niet een risico kleeft aan het 'tot in de eeuwigheid' bewaren. Realiseren geïnterviewden zich wel voldoende wat het betekent als ze hun verhaal publiekelijk vertellen? Eenmaal op Youtube is het niet meer terug te nemen. Andere deelnemers geven aan dat je hierover in een contract met de geïnterviewde goede afspraken moet maken: bijvoorbeeld dat geïnterviewden na afloop van het gesprek het recht hebben om hun verhaal terug te trekken, of dat alleen toestemming wordt gegeven voor bepaalde toepassingen.
